

“НАВРЎЗ”НИНГ ҚАЙТА ТИКЛАНИШИГА ДОИР

АЛИБЕКОВ УМУРЗОҚ

Катта ўқитувчи, ГулДУ

Аннотация. Мақолада XX асрда ўзбек халқининг миллий, диний қадриятларининг норасмий таъқиқланиши ва қайта тиклаш йўлидаги саъй-ҳаракатлар “Йил боши - Наврўз сайли” мисолида тарихийлик тамойили асосида таҳлил қилинган. Наврўз сайли мамлакатимиз тарихида алоҳида аҳамиятга эга бўлган қадимий байрам ва мустақиллик йилларидаги тинчлик, барқарор тараққиёт рамзи сифатида ёритилган.

Таянч сўз ва иборалар: маънавият, маданият, айём, сайл, байрам, дехқон ҳисоби, чорва ҳисоби, муҷал ҳисоби, ҳижрий тақвим, Григориан календар, ҳанафий мазҳаби, ақидапарастлар, анъана, маросим.

Аннотация. В статье проанализирован неформальный запрет национальных и религиозных ценностей узбекского народа и усилия по их восстановлению на примере «Начало года – праздника Навруз» в XX веке. Праздник Навруз освящен в качестве древнего праздника, имеющий особое значение в истории нашей страны и символа мира, стабильного развития в годы независимости.

Опорные слова и выражения: духовность, культура, праздник, сельскохозяйственный календарь, скотоводческий календарь, летоисчисления, мусульманский календарь, григорианский календарь, ханафидство, фундаменталисты, традиция, церемония.

Abstract. The article analyzes the "informal" prohibition of national and religious values of the Uzbeks and measures of their restoration in the example of "The Beginning of the Year – Holiday of Navruz". Holiday Navruz is consecrated as the ambassador of independence, peace, sustainable development of our country during independence years.

Keywords and expressions: spirituality, culture, holiday, calendar, peasant's calendar, livestock calendar, calendar of the year, Hijri calendar, Gregorian calendar, Hanafidism, fundamentalists, tradition, ceremony.

Мустақиллик миллий қадриятларимизни тиклашга, миллий-маънавиятмизни юксалтиришга катта имконият яратди. Маънавий қадриятимиз бўлиш Наврўз сайлининг тикланиши халқимизга қувонч ва руҳий мадад бахш этди. Ўзбекистонда бу кун ҳар йили қутлуг байрам сифатида тантанали нишонланмоқда. У ҳар қандай мафкурадан, сиёсатдан холи бўлиб, аҳолининг руҳини кўтариш орқали, уни истикболдаги буюк мақсадлар сари сафарбар этишда, мамлакатимизда кечаётган ислохотларни муваффақиятли амалга оширишда муҳим омил бўлиб хизмат қилмоқда.

Наврўз ва Меҳржон сайллари тўғрисида бизнинг давримизга қадар кўплаб маълумотлар етиб келган. Бу соҳада ўрта аср мутафаккирлари ўзлари яшаб ўтган замонларидаги байрам тантаналари моҳияти ва тарихи ҳақида берган маълумотлари катта аҳамиятга эга¹.

Ўрта Осиёда уюштирилган Наврўз сайлига хорижий сайёҳларнинг қизиқиши ҳам катта эканлиги ҳақидаги маълумотларни ёзма манбаларда кўплаб учратиш мумкин.

Элшунос Шавкат Миралимов қарашларига кўра, Наврўз Туркистон ўлкасида диний маросим сифатида тақиқланган. Муаррих XX аср 50-йилларнинг охири, 60-йиллар бошларида Наврўз қайтадан анъанага киргани ва 70-йилларнинг охирига келиб коммунистик мафкуранинг нишонига айлангани, 80-йилларнинг бошларида халқ сайли қатағон қилинганлиги тўғрисида ўз таҳлилий хулосасини беради². Профессор Усмон Қорабоев Наврўз сайлини XX аср 30-йиллар бошида, эскилик сарқити сифатида тақиқланганлиги, 60-йиллар бошларидан халқ

¹ Беруний. Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар. Танланган асарлар. 1 том. – Т.: Фан, 1968. – Б. 253–256; Фирдавсий. Шохнома (биринчи китоб). – Т.: Фан, 1975. – Б. 23; Наршахий. Бухоро тарихи. – Т.: Фан, 1966. – Б. 23–

24; Умар Хайём. Наврўзнома. – Т.: Меҳнат, 1990. – Б. 28–30; Алишер Навоий. Тарихи мулки Аҷам. Асарлар, 16 том, 2000. – Б. 199–200; Ҳофиз Таниш Бухорий. Шарафномаи Шохий. – Т.: Фан, 1983. – Б. 32–36.

² Миралимов Ш. Наврўз. Ёш ленинчи. 1990 йил 10 март № 48 (13484).

байрамларига бир мунча эътибор берилганлиги, 70-йилларига келиб, шўролар халқ удумларига қарши норасмий кураш бошланганликлари ва 80-йиллар ўрталарида катагонга учрагани тўғрисида фикр юритади¹. Бу фикрлардан ўтган асрда Наврўз тантанасига бўлган муносабатни билиб олиш мумкин.

Йил боши - Наврўз сайли деҳқончилик ва чорвачилик маданиятлари билан ҳамоҳанг табиат - ва коинот қонуниятларига боғлиқ “юлдуз ҳисоби”, “тошув ҳисоби” “фениологик таквим”, “деҳқон ҳисоби”, ёки “чорва ҳисоби”, “мучал ҳисоби” таквимларига кўра халқ орасида нишонланиб асрлар давомида авлодларга ўтиб келаверган².

Миллатнинг дунёқараши, орзу-умидлари, истак ва интилишлари, ўзлиги, унинг байрамлари, анъаналарида, айниқса, ёрқин акс этади. Тарихда у ёки бу миллатни ўзлигидан маҳрум этмокчи бўлган фотихлар, аввало, миллатни тилидан, тарихидан ҳамда маънавий қадриятига айланган турли байрамларидан жудо этишга уринганлар. Босқинчилар миллатга бегона ва ёт бўлган, унинг миллий - маънавий қадриятларига тўғри келмаган урф - одат, анъаналарни киритиш орқали унинг турмуш тарзини ўзгартириб юборишни мақсад қилиб қўйишган. Бунга турли йўллар ва воситалар орқали муайян даражада эришган ҳам, аммо ҳаёт фалсафаси бир нарсадан огоҳ этадики, миллатнинг маънавий маданиятига “зўрлаб” сингдирилган байрамлар ҳеч қачон абадий қолиши мумкин эмас³. Ўзбек халқининг удумий йил ҳисоби араблар босқини туфайли кириб келган “ҳижрий” таквими ҳукмронлиги даврида ҳам оддий халқ орасида яшаб келди.

¹ Қорабоев У. Ўзбек халқи байрамлари. Масъул муҳаррир С.Олим. – Т.: Шарқ, 2002. – Б. 67–68.

² Жўраев М. Ўзбек халқ самовий афсоналари. – Т.: Фан, 1995. – Б. 110; Наврўз байрами. – Т.: Фан, 2009. – Б. 17; Наврўз қўшиқлари тўплам. – Т.: Ўзбекистон, 2010. – Б. 100–122; Алибеков У. Йил ҳисоби // Мозийдан садо. 2012. №1. – Б. 6–10; Саримсоков Б. Ўзбек маросим фольклори. – Т.: Фан, 1986. – Б. 40–43.

³ Азизхўжаев А. Чин ўзбек иши. – Т.: Ўзбекистон, 2011. – Б. 123.

Халқимиз тарихан суннийликнинг мўътадиллиги ва бағрикенглиги билан сиёсий - иқтисодий илмий маданий юксалишга қулай шароитлар яратиб келган Ҳанафий мазҳабга эътикод қилиб келган. Унда дин амаллари осон кўрсатилади, миллий урф-одатлар рад этилмайди⁴. Масалан, Наврўз байрамини нишонлаш, тўй ва дафн маросимлари хусусида баҳс юритилмайди. Қабрларни зиёрат қилиш, марҳумлар руҳига дуо қилиш савоб ҳисобланади. Ҳанафийлик ўз тарихий тараққиётининг барча босқичларида мусулмонларнинг ҳамжиҳатлиги, ўзаро иноқлиги ва бирлигини таъминлаш учун курашиб келган, барча масалалар, келишув ёки ижмоъ-фатво орқали ҳал этилган. Ҳанафийлик мазҳабидаги бағрикенглик туфайли Наврўз сайли удумлари исломий мазмун билан бойиб борди. Ҳаттоки, Зарафшон воҳасида Йилбоши Наврўзни Ийди Наврўз деб юритилиб⁵, болаларга Наврўзий ийдий-Наврўзий ҳайитлик, ҳайит харжлари берилиб, яхши ниятлар қилинган. Бу ҳолат ҳижрий таквимда асрлар давомида яна бир Ийд байрами шаклланганлигини кўрсатади.

Россия империяси босқинидан сўнг, мустамлакачилик тузумига қарши халқ қўзғолонлари (1892 йил Тошкент, 1898 йил Андижон) кўтарилганидан кейин халқ оммасини уюштириб, бирлаштирадиган Наврўз сайли таъкиб этилди. Сирдарё губернияси ҳарбий бошлиғининг кўрсатмасига кўра, катта йиғинлар уюштирилмайдиган бўлди. Аҳоли орасида байрам таъсирини камайтирилиб марказдан узоқлаштирилди. Маҳаллий аҳоли ташаббуси билан сайил тор доирада⁶ шаҳар-кишлоқлардан ташқарида ташкил этилди. Бу байрамлар ўрнига Туркистонда рус халқининг турмуш тарзи маданияти кенг тарғиб этила борди.

⁴ Ҳатамов Ф., Собир Ўнар, Ҳамроев Ш. Кўнгилдаги бўзилиш. Ислом дини: ҳокимият ва инсон. – Т.: ТошДУТ босмаҳонаси, 1998. – Б. 33.

⁵ Йўлдош Муқим. Мозийдан садо. Халқ сўзи. 1991 йил 21 март. №57; Ҳасанов М. Устоз Айний талқинида. Халқ сўзи. 1991 йил 21 март. № 57

⁶ Насриддинов Б. Наврўз мозийда. Маърифат. 1992 йил 21 март. №34 (5630)

Наврўз сайлига қадар бахорги тенг кунликдан бир ҳафта аввал аждодлар руҳини шод этиш мақсадида маросимлар ўтказилиб, ўтганлар хотир этилган¹. Шу анъана халқ сайли сифатида Хоразмда Исмамут ота, Юсуф Ҳамадоний, Боварис бобо, Тошкент яқинидаги Зангиота, Ўшда Азуф-и Беркий қадамжоларида² ташкиллаштирилиб халқ ҳашарлари уюштирилиб, қабристон-зиёратгоҳлар ободонлаштирилган. Муққадас зиёратгоҳларда халқ сайлини нишонлашга дин аҳли қаршилиқ кўрсатмаган.

Шунингдек, очик табиат бағридаги сайл тантаналари ташкиллаштирилиб Тошкентда Тўйтепа сайлгоҳида³, Ургутда тоғ ёнбағридаги Тўпхона майдонида⁴, Хўжанд шаҳри яқинидаги Сирдарё соҳилида, Жиззахни “Кўтир булок” тоғ бағрида, “Хожа ғозён” хиёбонида⁵ оммавий хурсандчилик қилинган. Тўйтепа сайилгоҳида уюштирилган Наврўз байрамига генерал-губернатор фон Кауфман қатнашиб миллий кийимда ўйнаган уч раққосга совғалар улашган⁶. Шубҳасиз, унинг бу хатти ҳаракати ортида маҳаллий халқ орасида ўзининг обрўсини ошириш мақсади турганлигини пайқаб олиш қийин эмас.

1918 йилнинг 20 апрелидан 1 майгача Тошкентда бўлиб ўтган ўлка советларининг V съездида РСФСР таркибига кирувчи Туркистон автоном совет социалистик республикаси тузилганлиги эълон қилинди. Жумхуриятнинг олий қонун чиқарувчи органи Туркистон республикаси Марказий ижроия қўмитасининг 1918 йил августида ва 1919 йил октябрида чиқарилган кўрсатмаларига кўра байрам кунлари белгиланиб, таркибига

мусулмон халқлари учун Наврўз тантанаси ҳам киритилди⁷. Шу ўринда энди ташкил топган совет давлатини дастлабки даврда маҳаллий республикалар халқларининг миллий манфаатлари билан баъзи ўринларда келушувчилик сиёсатини кўрамиз. Бу даврда Григориан календарига кўра янги йил 1 январдан ҳисобланиб, 31 декабрь арча байрами, қорбобо ва қорқиз билан боғлиқ тантаналар кенг оммалашди ҳамда янги маъно берувчи ғарб байрамларининг таъсири кучайди.

Кўшни Қозоғистон республикасида совет давлати халққа 1920 йилда Наврўз тантаналарни нишонлашга рухсат берсада, Улыс кун-Наврўз сайлини “диний байрам”, “ўтмиш қолдиғи” номлари билан 1926 йилда таъқиқлаб қўйди⁸.

Коммунистик мафкуранинг мақсадига кўра. Наврўз ва Меҳржон расмий байрамлар қаторига киритилмай ва норасмий таъқиқланиб⁹, “умумпролетар байрамлари” соясида унутилиши лозим эди. Бундай оғир вазиятда халқимиз ўтмиш тарихи сабоқларига амал қилинди. Хусусан, “Йил боши”-“Наврўз ёзга кўчирилган даврларда гул сайли баҳор фаслининг энг катта байрамига айланиб¹⁰” унинг моҳиятида Наврўз руҳияти акс этган. Хоразм ва Бухорода қизил гул сайли, Фарғона водийси ва Тошкент атрофларида лола сайли, Чуст ва Денов туманларида сунбула сайли, Ургутдаги Баландқишлоқда бойчечак сайли бўлиб, мазкур соҳада кўплаб этнологик тадқиқотлар амалга оширилган¹¹. Ҳукмрон мафкуранинг “Янги кўринишдаги” Наврўз сайлига муносабатини Бухоро ва унинг атрофидаги қишлоқлар аҳли Баҳовуддин Накшбандий ҳазратлари мақбараси атрофида нишонланган қизил гул сайли мисолида

¹ Алибеков У. Қаъда қаримас.// Фан ва турмуш. № 1. 1995. 13-бет.

² Снесарев Г.П. Хорезмские легенды как источник по истории религиозных культов Средней Азии. – М.: Наука, 1983. – С. 22–28, Қорабоев У. Ўзбек халқи байрамлари. Масъул муҳаррир С.Олим. – Т.: Шарқ, 2002. – Б. 62; Насриддинов Б. Наврўз мозийда. Маърифат. 1992 йил 21 март. №34 (5630).

³ Қорабоев У. Ўзбек халқи байрамлари. Масъул муҳаррир С.Олим. – Т.: Шарқ, 2002. – Б. 62.

⁴ Исмоил Шох Мурод. Бу юртда эътиқод бор. Постда. 1992. 21 март. № 34. (2454).

⁵ Назир Сафаров. Кўрган кечирганларим. – Т.: Ғофур Ғўлом номидаги бадиий алабиёт нашриёти. 1968. – Б. 97.

⁶ Қорабоев У. Ўзбек халқи байрамлари. Масъул муҳаррир С.Олим. – Т.: Шарқ, 2002. – Б. 62.

⁷ Милирџд А. Лучший день года. Вечерний Ташкент. 20-март 1991. №55 (7444).

⁸ Омырзаков Т.М. Наврўз. Земля у нас Одна (Сборник) Сост.: Абдувалиев В.А., Цой С.А. – Т.: Узбекистан. 1991. – С. 121–122.

⁹ Абдурахимова М. Қадимий ва навқирон Наврўз // Мустақилликнинг етти Наврўзи – Истикболнинг ойлин йўли. Маърузалар тўплами. Нашрга тайёрловчи ва масъул муҳаррир Пўлат Тўраев. – Т.: Шарқ. 1999. – Б. 117.

¹⁰ Қорабоев У. Ўзбек халқи байрамлари. Масъул муҳаррир С.Олим. – Т.: Шарқ. 2002. – Б. 90.

¹¹ Садиқсоков А. Календарные обряды узбеков. Автореф. дисс. на соиск уч. ст. к.и.н. – Т., 2010. – С. 11–12.

кўриш мумкин. 1950 йиллар охирига келиб Баховуддин Нақшбандий макбараси ёпиб қўйилди, ҳатто қизил гул сайли ҳам диний маросим деб эълон қилинди¹.

Наврўз сайлининг шоҳона таоми бўлган сумалак тайёрланиши билан боғлиқ масалага ўтган асрнинг 50-йиллар бошларида катта “атеистик” тажовузлар уюштирилиб, уни “хурофий одаг”лигини кенг ташвиқот қилиш мақсадида радио, матбуот орқали чиқишлар қилинди. Сумалак, ҳалим пиширганлар ҳақоратланди, камситилди, ҳатто бундай ташаббускорларга молия “агент”лари “налог” (солик)лар солган². 60-йилларнинг бошларида Наврўзни қайта тиклаш йўлидаги уринишлар натижа бермади, маъмурий буйруқбозлик идоралари ва айрим шахслар томонидан унга турли хил ёрликлар ёпиштириб баҳонада манъ этиб қўйиш ҳоллари турли даврларда давом этаверди. Шунга қарамай, халқимиз уни яширин ҳолларда, оила шароитида нишонлашни тўхтатмади.

Олтмишинчи йиллар охирида коммунистик мафкура ҳукмронлиги даврида биринчи марта Озарбайжон Республикасида Наврўз сайлини расман тантана қилишди. Озарбайжон коммунистик партияси Марказий Қўмитаси мафкура котиби Шихали Курбонов тадбир ташкилотчиси сифатида бир муддатлик миллий қахрамонга айланди. Кўп ўтмай, ёш ўсиб бораётган халқ-фарзанди тўсатдан вафот этди. Расмий маълумотга кўра қуйидагича ахборот берилган: “мафкура котибининг жўшқин танаси новокаин уколини қабул қилмаган”³. Келгуси йили байрам нишонланмади, бугунги кунгача халқ Ш. Курбоновни атайлаб ўлдирилган деб ҳисоблайди.

XX асрнинг сўнгги чорагида халқ байрамларига қарши норасмий кураш бошланиб, маҳаллий ҳокимият вакиллари жойларда миллий байрамларни ўтказишга йўл қўймаслик, янги совет байрамларини кенг тарғиб қилиш ва ўтказишни уюштириш тўғрисидаги очиқ ва ёпиқ буйруқ-кўрсатмалар марказдан келиб турган.

Собиқ иттифок даврида хўжалик ҳаётимиздаги тубдан ўзгариш, пахта якка ҳокимлиги туфайли, Меҳржон байрами: узум сайли, қовун сайли рамзлардагина сақланиб қолди. Меҳржон сайлининг ўрнига пахта байрами сиёсий ҳам маънавий жиҳатдан устувор тантанга айланди. 70–80-йилларда ўзбек халқининг оилавий, жамоавий, диний байрамлари тарихи ва трансформациясини тадқиқ қилган Н. П. Лобачева ва Л. А. Тульцевларнинг этнологик изланишларида Наврўз сайлининг инсонпарварлик моҳияти очиб берилмади⁴. Натижада, ўша даврда Республикамизда удумий халқона қадриятларга нисбатан оғир мафкуравий-ғоявий тазйиқ муҳити шаклланди.

XX асрнинг 80 йилларидан собиқ иттифокда ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ва маънавий жиҳатдан яққол таназзул ҳолати юзага келиб қолган давр бўлиб, шу давдаги республикамизнинг айрим раҳбарларини лоқайдлиги натижасида, халқимизнинг анъанавий маросимлари, шу жумладан Наврўзни байрам қилиш Ўзбекистон компартияси XVI пленуми қарорига кўра, 1984 йилдан таъқиқлаб қўйилди⁵. Республика партия органлари ва маъмурий идора раҳбарлари динга, миллий ва маънавий қадриятларга қарши курашиб, коммунистик мафкурага кўра “янги совет турмуш тарзини” тарғиб этиш йўлида диний ақидапарастлар билан бирлашиб кетди⁶. Диний ақидапарастлар, ханафий мазҳабига қарши курашаётган бўлиб, миллий байрам, тантаналар, инсон хотираси, қабрга тош қўйиш, дафн маросимлари, муқаддас қадам-жоларни зиёрат қилиш, ўзбек тўйлари каби удумларни диний эътиқодга зид деган ғояни

¹ Наимов Н. Кизил гул сайли. Ўзбекистон овози, 1992 йил 21 март. №58 (21177).

² Насриддинов Б. Наврўз мозийда. Маърифат, 1992 йил 21 март 34 (5630).

³ Мўрсалиев А. Вообщето, встречать Новый Год логичней в марте. Комсомольская правда. 21 марта 1992. № 32.

⁴ Лобачева Н.П. Формирование новой обрядности узбеков. – М.: Навка. 1975. – С. 140; Лобачева Н.П., Тульцева Л.А., Традиция в современной обрядности узбеков // СЭ. – М., 1977. № 6. – С. 32–44; Лобачева Н.П. К истории календарных обрядов в земледельцев Средней Азии. Древние обряды, верования и культуры народов Средней Азии. – М.: Навка. 1986. – С. 6–31.

⁵ Тарих шохиллиги ва сабоклари. Лойиха раҳбари ва масъул муҳаррир проф. Алимова Д. – Т.: Шарқ. 2001. – Б. 318; Ражабов К., Кандов Б., Шоймардонов И. Ўзбекистон тарихининг муҳим саналари. – Т.: Ўзбекистон. 2012. – Б. 236.

⁶ Азизхўжаев А. Чин ўзбек иши. – Т.: Ўзбекистон, 2011. – Б. 123.

тарғиб қилиб чиқдилар. Миллий қадрият Наврўз сайли эскилик қолдиғи, диний хуруфот деган номни олди. Наврўз байрами муносабати билан тайёрланадиган сумалак, ҳалим каби шоҳона таомларни ҳатто “бўтқа” (каша) деб номлашди. Ваҳоланки, бу даврда Наврўз сайлини бутун Шарқда, Марказий Осиё республикаларида кенг халқ оммаси эмин эркин нишонлашаётганди.

Тошкент шаҳрида 1985 йил 13–15 апрелида бўлиб ўтган янги совет байрамлари ва анъаналарининг, диний удум ҳамда анъаналарга қарши курашдаги ролини ошириш муаммоларига бағишланган, Бутуниттифоқ амалий анжуманида Наврўз ҳақида ҳеч нима дейилмади ва сиёсий баҳо берилмади¹. Шу сабабли 1985–1988 йилларда оммавий ахборот воситаларида ҳам бу байрам ёритилмади. 1985 йилнинг июль ойида, Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиумининг Ўзбекистонда ҳар йили март ойининг учинчи ўн кунлигининг якшанбасида “Хотира кунини белгилаш тўғрисида”ги қарори қабул қилиниб², Наврўзни эскилик қолдиғи, диний урф-одат сифатида халқ онгидан йўқотиш мақсади кўзланди.

1986 йилда Наврўз сайлининг ўрнига сунъий ўйлаб топилган “Навбахор” номли янги байрамни таклиф этишди³, мазкур тантана апрель ойи давомида нишонланиши лозим эди. Халқ қўллаб-қувватламаган бу байрам, моддий-маънавий заминга эга бўлмаганлиги сабабли узоқ яшай олмади. 1986 йилда Наманган вилоятида мудҳиш воқеа рўй берди. Ўшанда совет мафкурасига хизмат қилувчи бир гуруҳ кишилар қозонда қайнаётган сумалакка бир курак тупроқ солиб юборди⁴. Шундай кунларда ҳам халқимиз миллий қадриятлари, пок динидан воз кечмади. Халқ

байрамлари таъқиқлаб қўйилиши, аҳолини очикдан-очик ва ҳаққоний норозилигини уйғотди, бунинг заминида миллий анъаналар, маросимлар ва байрамларни халққа қайтариш жиддий масалага айланди.

Ҳар қандай жамият халқ дунёқарашини ҳисобга олмаса, тараққиёт асослари унинг маънавий қадриятларига, моддий манфаатларига мос келмаса, бундай жамият таназзулга учраши табиий⁵. Буни англаб етган ҳукумат халқимиз тарихи, маънавияти, урф-одатлари ва расм-русумларини ўз ўрнига қўйиш ва тиклаш борасида тарихий аҳамиятга молик ишлар амалга оширди. Бу ўринда кенг жамоатчилик фикрига кўра, азалий қадрият халқ сайли ҳисобланмиш Наврўз байрамини халққа қайтариб берилиши республикаимиз тарихида катта воқеа бўлди. Натижада, 1989 йил Ўзбекистонда “Халқ байрамларини тиклаш муаммолари” юзасидан ишчи гуруҳи тузилди. Хайъат ҳулосасига кўра, Наврўз байрамини тиклаш масаласини кўриб чиқилди ва тасдиқланди⁶, 21 мартдан 21 апрелгача бўлган даврни “Раҳм-шафқат ва атроф муҳитни муҳофаза қилиш ойлиги” деб эълон қилиш тавсия этилди. Бу муддат ичида “Хотира куни”ни, “Биринчи пушта”, “Биринчи экин”, “Дон, майса ва сув куни”ни, болаларнинг “Бойчечак” байрамини, “Лола сайли” ва бошқа маросимларни ўтказиш белгиланди.

“Меҳржон” – ҳосил байрамини тиклаш ғоясига ҳам алоҳида эътибор берилди. “Меҳржон” Тошкент, Самарқанд шаҳарларининг турли маҳаллаларида, ҳам олиш масканларида байрам тантаналари сифатида ташкиллаштирилди⁷. 1990 йил 5 январида “Наврўз байрамини нишонлашга тайёргарлик ишлари мақсадга мувофиқ деб топилгани” тўғрисидаги Республика ҳукуматининг қарори қабул қилиниб⁸,

¹ Социалистические традиции, праздники, обряды – важное средство коммунистического воспитания. Материалы Всесоюзного семинара-совещания, посвященного проблемам повышения роли новых советских праздников и обрядов с религиозными обычаями и традициями. – Т.: Узбекистан. 1985. 1986. – С. 96.

² Азизхўжаев А. Чин ўзбек иши. – Т.: Ўзбекистон, 2011. – Б. 127.

³ Хошимов Ў. Бўронларни енган Наврўз. Ватан учун яшайлик (Алабий-баллий тўплам). – Т.: Алиб. 2011. – Б. 18–22.

⁴ Юсупов Р. Миллат борки Наврўз яшайди (давра суҳбати). – Туркистон, 2015, № 23.

⁵ Жўраев Н. Маънавий покланиш ва миллий қадриятларни тикланиши. // Муствакил Ўзбекистон тарихининг ластлабки саҳифалари: (Даврий тўплам) № 3. Масъул муҳаррир: Алимова Д.А. – Т.: Шарқ. 2000. – Б. 111–136.

⁶ Правда Востока. В идеологической комиссии ЦК КП. 26 февраля 1989 г. № 49 (21915)

⁷ Омонжолов Т., Алибеков У. Заминдай қадимий Меҳржон // – Гулистон, 1994. № 4. – Б. 18.

⁸ Қорабоев У. Ўзбек халқи байрамлари. Масъул муҳаррир С.Олим. – Т.: Шарқ, 2002. – Б. 69.

умумхалқ “Наврўз” байрами дам олиш куни деб эълон қилинди. 1990 йил 24 мартда Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимининг жорий этилиши билан Наврўз умумхалқ байрамини доимий равишда халқ байрами сифатида нишонлаш масаласи ҳуқуқий ечимини топди. 1991 йил 12 февралда Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Жумҳуриятда “Наврўз” умумхалқ байрамига тайёргарлик кўриш ва ўтказиш ҳақида”ги фармонида кўра Наврўз байрами умумхалқ байрами сифатида дам олиш куни деб эълон қилинди. Наврўз байрамини тиклаш орқали, минг йиллар давомида халқимиз севиб, ардоқлаб келган Наврўз сайли удумий қадриятларига қайтадан умрбоқийлик бахш этилди.

1992 йилдан бошлаб Наврўз сайли узлуксиз телевизион дастур асосида намойиш этилиб, бутун жаҳон аҳли оммавий ахборот воситалари орқали кузатиб, халқона қадриятнинг маъно - мазмунидан огоҳ бўлишди.

Бу байрамда инсоният ўзлигини ёрқин намоеън эта олгани билан ҳам аҳамиятлидир. 2009 йил 30 сентябрь куни Наврўз ЮНЕСКО томонидан инсониятнинг номоддий маданий мероси рўйхатига киритилиб, ушбу қарор ташкилотнинг номоддий меросни сақлаш ҳукуматлараро кўмитасининг 24 нафар аъзоси томонидан тасдиқланган.¹ Албатта, бу дастлабки халқаро эътироф эди.

2010 йил 19 февраль куни БМТ Бош Ассамблеясининг 64-сессияси 21 мартни “Халқаро Наврўз куни” сифатида нишонлаш тўғрисидаги қарорни бир овоздан қабул қилди. Қабул қилинган резолюцияда мазкур байрам маданиятлараро мулоқот ва ўзаро тушунишни рағбатлантириши таъкидланади². Шу тариқа Наврўз бирор бир миллат ёки маданиятнинг байрами сифатида эмас, балки бутун инсоният маънавий меросининг бир қисми сифатида нишонланмоқда.

Наврўз коинот ва табиат қонуниятлари билан боғлиқ қадимий байрамлиги, оилавий,

оммавий тантана сифатида ёшларни умуминсоний қадриятларга ҳурмат руҳида тарбиялашдаги ўрни беқиёслиги билан ажралиб туради.

Қадимда урф-одат, анъаналар инсон ижтимоий тарбияси учун ўрнатилган бўлган ҳаёт мураббийси, халқнинг этник ўз-ўзини англашини шакллантирувчи омил сифатида қаралган. Ўзбек халқи шаклланиши канча узоқ тарихий жараёнида содир бўлган бўлса, унинг миллий қадриятлари ҳам шунчалик узоқ тарихга эга. Мустақиллик арафасида кўҳна ва навқирон Наврўз байрамини, диний қадриятларни тикланиши, ўзбек халқининг кадр-қимматини, орномусини тикланиши бўлиб, ўзбек давлатчилиги тарихида энг янги даврини бошлаб берди.

Ўтган аср 30–50-йилларида ўзбек зиёлиларига ўтмишни, хонлик даврини кўмсовчи тамғалари билан халқ душманига чиқариб маҳв этилиши миллий ва диний қадриятларининг этнологик тадқиқотлардан анча четда қолишига сабаб бўлди. Ўзбекистон Республикаси мустақиллиги арафасида бармоқ билан санарли маҳаллий этнолог олимлар бўлиб, миллий ва диний қадриятларни тадқиқ қиладиган этнолог тадқиқотчилар мактаби шаклланмаган эди. Олий ўқув юртларида етук этнолог мутахассислар тайёрлашга умуман эътибор қаратилмас эди.

Ўзбек халқининг тақвимий удумлари, Наврўз сайли, диний қадриятларни фольклор-этнологик ва этнопедогогик йўналишларида ўрганилиб, оммалаштирилиб борилди. Мавзу доирасида фольклор-этнологик мактаби тадқиқотчиларидан Б. Саримсоқов, Т. Мирзаев, М. Жўраев, Ж. Эшонқул, Ш. Турсунов, М. Муродов ва У. Қорабоев каби олимларнинг илмий тадқиқот таҳлиллари қатта аҳамиятга эга бўлиб, этнологик кенг қамровли маълумотлар умумлаштирилган³. Ўзбекистон мустақиллик давридан

¹ <http://www.uzbekconsulny.org/consulate/index.php/ru/tu-news-events>

² <http://ru.sputniknews-uz.com/society/20161201/4264244/Navruz-unesko-prazdnik.html>

³ Саримсоқов Б. Ўзбек маросими фольклори. – Т.: Фан, 1986. – Б. 216; Наврўз. Тузувчилар: Мирзаев Т., Жўраев М. – Т.: Фан, 1992. – Б. 96; Жўраев М. Наврўз байрами. – Т.: Фан, 2009. – Б. 232; Жўраев М. Ўзбек самовий афсоналари. – Т.: Фан, 1995. – Б. 108; Наврўз қўшиқлари. Нашрга тайёрловчи ва сўнг сўз муаллифлари: Жаббор Эшонқул, Шомирза Турдимов. – Т.: Ўзбекистон, 2010. – Б. 136; Муродов М. Ўзбек қадриятлари. – Т.: Фан, 1996. – Б. 174; Қорабоев У. Ўзбек халқи байрамлари. – Т.: Шарқ, 2002. – Б. 240.

таквимий анъана, қадриятларимизни тарихий этнологик нуқтаи назарда ўрганишни янги даври бошланиб, зардуштийларнинг йил ҳисоби билан боғлиқ маросимлари инновацияси А. Аширов, деҳқончилик билан боғлиқ урф-одатлар Ф. Раҳмонов, ўзбек халқи таквимий маросимлари мавзусида А. Саримсоқовлар¹ томонидан илмий тадқиқот таҳлили амалга оширилди.

Миллий ғурур ҳар бир миллатга хос хусусиятдир. Наврўзнинг мамлакат байрамига айлантирилиши миллий ўзликни англашда катта аҳамият касб этди. “Миллий туйғу инсон учун табиийдир, чунки у ота-оналардан мерос қилиб олинган ва бола ота-онасига бутун дунёга айтган биринчи сўзида ифодаланади”². Наврўз сайли ўзига хос ажойиб хислати шундаки, унинг очилиш маросимини кўриш мумкин-у, яқунланишини сезиш амри маҳол, чунки у ишлаб чиқариш корхоналарида, ўқув юртларида, деҳқон даласида, маҳаллалар, кўчалар ва оилаларда давом этади. Бизнинг фикримизча, Наврўз бойчечак чиққандан Лола сайлига қадар давом этади. Баҳорги тенгкунлик шарафига қилинадиган барча маросим-анъаналар деҳқон-чорвадорларнинг хўжалик ҳаёти оила рўзғорида кундалик ташвишлари кўпайган пайтга тўғри келади. Наврўз сайлида шу нарса кўринадик, азалдан халқимиз меҳнат машаққатларини ҳамкорликда, кўтаринки кайфиятда турли тантаналар билан енгиб келишган.

Абу Райҳон Беруний: “Қуёш ва Ой фалакнинг икки кўзи бўлганидек, Наврўз ва Меҳржон замоннинг икки кўзидир”³ – деган. Меҳржон ва Наврўз байрамининг тиклани-

ши, бу-мустақиллигимиз шарофати. Мустақилликдан кейинги тинчлик, барқарорлик, мамлакатимиз ривожланиши, иқтисодий-даги ютуқларимизда, маънавий камолот, оммавий кўтаринки кайфиятларимизда Наврўз сайли руҳияти, Меҳржон сайлининг шукуҳи ҳам борлиги айна ҳақиқатдир.

Наврўз сайли ўз ўрнида мамлакатимизнинг мустақиллиги элчиси, тинчлиги – тараккийси рамзи бўлиб қолди. Наврўз мустақиллик туфайли янгидан дунёга келди, байрамни тикланиши бу миллий қадриятларимиз пойдеворининг тикланишидир. Наврўз байрами маънавиятимизни бойишига, онгу-шууримизнинг ўсишига ёрдам беради.

Асрлар қаъридан, қатағонлару синовлардан ўтиб келган Наврўз халқимиз номоддий маданиятининг юксак намунаси сифатида бугунги кунда ҳам ўз аҳамиятини йўқотмаганлигини қуйидагиларда кўриш мумкин: биринчидан, Наврўз байрами арафасида кўчалар, маҳаллалар, ободонлаштирилади, ҳашар қилиниб, ариқлар тозаланилади, иккинчидан, одамларни уюштиради, ҳамкорликка, жамоа бўлиб эзгу мақсадлар йўлида ҳаракат қилишига чорлайди; учинчидан, беморлар ҳолидан хабар олиш, муҳтожларга ёрдам бериш каби азалий қадриятларимиз яшовчанлигини таъминлашга хизмат қилади; тўртинчидан, ёшларни маънавий қадриятларимизни улуғлашга, аждодлар меросига ҳурмат билан муносабатда бўлишга ўргатади.

Бугунги глобаллашув жараёнлари шиддатли кечаётган шароитда Наврўз каби қадриятларимизнинг юртимизда кенг микёсда умумхалқ байрами сифатида нишонланаётгани ўзига хос аҳамиятга эга. Наврўз байрамида минг йиллик анъаналар қайталаниб янгиладилар ва ёшлар ўртасида Наврўз сайли сабаб унутилиб, йўқолиб бораётган ўйинлар, кўшиқ ва рақслар удумий қадриятлар тарғиботи учун имконият пайдо бўлади.

Қадим анъаналар ва удумий қадриятлар тарихий тараққиёт маҳсули сифатида бугун ва келгусида шубҳасиз, умуммиллий, умуминсоний манфаатларга хизмат қилади.

¹ Аширов А.А. “Авесто”дан мерос маросимлар. – Т.: Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 2001. – Б. 31; Ўзбек халқининг қадимий эътиқод ва маросимлари. – Т.: А.Навоий номидаги Ўзбекистон миллий кутубхонаси нашриёти, 2007. – Б. 272; Раҳмонов Ф. Қашқадарё воҳаси аҳолисининг зироатчиликка оид урф-одатлари ва маросимлари (XIX асрнинг охири – XX асрнинг бошлари). Тарих фан. ном. дисс. – Т., 2002. – Б. 189; Саримсоқов А.А. Календарные обряды узбеков (на основе материалов Ферганской долины) Автореф. дисс. на соиск. уч. степ. к. и. н. – Т., 2010. – С. 26.

² Каримов И.А. Ўзбекистон ўз истиклол ватараққиёт йўли. – Т.: Ўзбекистон, 1992. – Б. 77.

³ Беруний. Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар. Танланган асарлар. I том. – Т.: Фан, 1968. – Б. 252.